

**Uruženje žena Romkinja
"Bolja budućnost" Tuzla**

PLATFORMA

**za unapređenje prava i položaja
Romkinja u Bosni i Hercegovini**

Platforma

za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini

1. Značaj Platforme

Platforma za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Platforma) predstavlja zagovarački instrument za prava Romkinja na domaćem i međunarodnom nivou, koja je konkretan doprinos politici anticiganizma¹ i suzbijanja diskriminacije u bh. društvu.

Ukazujući na napore i nedostatke u bh. politikama koji se odnose na integraciju Roma i Romkinja, Platforma je mehanizam za zagovaranje djelotvornije prakse prepoznavanja, praćenja te sprečavanja različitih oblika diskriminacije romskih žena.

U kreiranju ovog zagovaračkog mehanizma ključnu ulogu imale su žene Romkinje okupljene u Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ iz Tuzle i Ženske romske mreže „Uspjeh“ koje su pokrenule izradu ove Platforme. Udruženja žena Romkinja okupljene u žensku mrežu zajednički su kreirale i provele istraživanja na osnovu kojih su identifikovani konkretni problemi u nejednakosti žena Romkinja u bh. društvu.

Zagovaranju za unapređenje prava i boljeg položaja žena Romkinja u BiH, pogoduje činjenica da je Bosna i Hercegovina usvojila Strategiju za rješavanje pitanja Roma u Bosni i Hercegovini² i 2008. godine načinila značajan korak na unapređenju položaja Roma potpisivanjem Deklaracije o pristupanju Bosne i Hercegovine „Dekadi uključenja Roma 2005-2015 (Dekada Roma)³“, čime je pokazana politička posvećenost borbi protiv siromaštva, isključivanja i diskriminacije Roma i Romkinja u Evropi i poboljšanju života Roma. Posebno je važno naglasiti da je unutar Dekade Roma prihvaćen koncept aktivnog učešća Roma i Romkinja u svim procesima, kao i potreba jačanja uloge romskih nevladinih organizacija, unutar ovih procesa što je sastavni dio aktuelnih politika integracije Roma.

Političko opredjeljenje Bosne i Hercegovine potvrđeno je prihvatanjem „*Deklaracije partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU (2019)*“⁴ (u daljem tekstu: Deklaracija iz Poznana), koja predviđa više afirmativnih mjera kojim se konkretno od zemalja traži značajnije unapređenje statusa Roma i Romkinja. Novina je da u okviru Deklaracije iz Poznana postoji obaveza koja se odnosi na poboljšanje implementacije politika koje se odnose na borbu protiv diskriminacije i anticiganizma, odnosno postavljaju se mjerljivi indikatori koji mjere stepen uključenosti i integracije Roma/kinja, a naročito djece.

¹ Prema definiciji Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI, European Commission against Racism and Intolerance) iz 2011, anticiganizam je specifična forma rasizma, ideologija koja je zasnovana na rasnoj superiornosti, forma dehumanizirajućeg i institucionalnog rasizma uzgajana istorijskom diskriminacijom, koja se, pored ostalog, izražava nasiljem, govorom mržnje, eksploatacijom, stigmatizacijom i najeklatantnijom vrstom diskriminacije.

² Objavljena u „Službenom glasniku BiH“, broj 67/05

³ Deklaracija o pristupanju Bosne i Hercegovine „Dekadi uključenja Roma 2005-2015“, potpisao je Predsjedavajući Vijeća ministara BiH 4.9. 2008. godine, po Zaključku VMBiH

⁴ U okviru Berlinskog procesa Bosna i Hercegovina je prihvatila „Deklaraciju partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU“, koja je potpisana u Poznanu 2019. godine-Odluka Predsjedništva BiH broj: 01-50-1-2547-2/19

Zemlje potpisnice obavezale su se Deklaracijom iz Poznana „...*da će nastaviti i povećavati napore ka potpunoj jednakosti i integraciji Roma, naročito kroz implementaciju i povećanje Zajedničkih zaključaka romskih seminara.*“

Značaju ove Platforme također snažno doprinosi *Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji (2019)*⁵, odnosno dio koji se odnosi na obavezu harmonizacije i primjene zakonodavstva i politika u oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca, što uključuje više različitih aktivnosti koje trebaju realizirati nadležne institucije u Bosni i Hercegovini.

S druge strane, Evropska unija je konkretizirala svoju podršku politikama zemalja Zapadnog Balkana za uključenje Roma. U okviru *Multicountry IPA* programa integracije Roma 2020, ali i drugih IPA programa, te drugih linija podrške civilnom društvu, Evropska unija je nastavila da pruža direktnu finasijsku podršku za provođenje politika, programa i projekata za bolju integracije Roma do ulaska Bosne i Hercegovine u njen sastav.

Za provođenje zagovaračkih aktivnosti po osnovu ove Platforme važna je i činjenica da Bosna i Hercegovina 2020. godine započinje izradu novog akcionog dokumenta za rješavanje problema Roma/kinja za period 2021 -2024. godina. Obzirom da ovaj akcioni plan obuhvata više oblasti: zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu, dobra je prilika da se u okviru Platforme kreiraju preporuke kojim se ukazuje na probleme u ovim oblastima i time potakne uključivanje prioriteta sadržanih u Deklaraciji iz Poznana, Mišljenju Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji i Zajedničkim zaključcima romskih seminara.

Generalno, u okviru Platforme stavlja se akcenat na uočene nedostatke i u drugim sektorskim strategijama, planovima i politikama u Bosni i Hercegovini. Slijedom različitih analiza i drugih dostupnih pokazatelja istaknuti su ključni problemi i prepreke za bolje uključivanje romskih žena u bh. društvo. Platformom su predložene konkretnije mjere za poboljšanje implementacije dijelova sektorskih strategija, planova i politika koje su važne za ostvarivanja ekonomsko-socijalnih, političkih, obrazovnih, kulturnih i drugih prava romskih žena u Bosni i Hercegovini.

Važan značaj i povod za izradu Platforme ima i činjenica što se romske žene u Bosni i Hercegovini u svakodnevnom životu i u romskim zajednicama nedvojbeno suočavaju s višestrukim izazovima u zaštiti od diskriminacije.

U Platformi ističemo konkretne probleme i dajemo preporuke vezane za političku i društvenu participaciju romskih žena, socijalnu zaštitu, obrazovanje i kulturna prava, rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici, iskorištavanje djece (posebno ženske) kroz ugovorene brakove i ugrožavanje razvoja i zdravlja zbog većeg indeksa maloljetničkih trudnoća u romskoj zajednici u odnosu na neromsku populaciju i povećane rizike od diskriminacije, te zbog nedostatka systemske podrške.

⁵ Analitički izvještaj Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji SWD(2019) 222 final, Brissel 29.5.2019 (str.49)

Preporukama u okviru Platforme predlažemo ključnim sudionicima da tokom izrade novih i implementacije postojećih politika, strategija i planova, adekvatno adresiraju potrebe Romkinja kao višestruko marginalizirane⁶ grupe žena.

U daljem tekstu Platforme ukratko predstavljamo položaj Romkinja u bh. društvu, zakonodavni i strateški okvir koji nas obavezuje na djelovanje, te prezentiramo Preporuke za poboljšanje položaja Romkinja u bosanskohercegovačkom društvu i predstavljamo način na koji će biti nastavljene aktivnosti na njenom zagovaranju.

2. Romkinje u bosanskohercegovačkom društvu

Pripadnici/e romske populacije najčešće nisu otkrili svoju etničku pripadnost na popisu stanovništva iz 2013. godine u Bosni i Hercegovini, te se samo 12.583 osobe izjasnilo kao Romi i Romkinje⁷. Prema podacima romskih udruženja u Bosni i Hercegovini ovaj broj je znatno veći, te se procjenjuje da u BiH živi oko 50.000 Roma.⁸

- *Romima i Romkinjama u Bosni i Hercegovini priznat je status nacionalne manjine, čime im se zvanično garantira zaštita prava uključujući i pravo na izjašnjenje. Problem neizjašnjavanja Roma i Romkinja u proteklom popisu stanovništva najčešće ukazuje na njihovu ubranu asimilaciju povezanu sa ekonomskim i socijalnim položajem u bh. društvu, odnosno sa njihovom višestrukom marginalizacijom. Predstavnice ženskih romskih organizacija također su prepoznale postojanje stereotipa i predrasuda prema Romima i činjenicu da u procesu popisa stanovništva nisu bili uključeni i predstavnici/ce romske manjine, te da je postojao snažan uticaj činjenice da nacionalno izjašnjenje nije bilo obavezno na obavljenom popisu stanovništva iz 2013. godine.*

Polazni pokazatelji iz Analize evidentiranja romskih potreba (2011)⁹ pokazuju:

- u ukupno evidentiranom uzorku populacije 49,4% je udio žena
- udio maloljetnih osoba u ukupno evidentiranoj populaciji je 42,2%
- najveći broj romskih porodica-68,57% živi na području regija: Tuzle, Zenice, Sarajeva i Travnik, zatim 19,76% na području Bijeljine, Doboja i Banja Luke i 11,68% na području Brčkog, Bihaća i Mostara.

Istraživanje višestrukih podataka u Bosni i Hercegovini za romsku populaciju iz 2011 (MICS)¹⁰ je istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku čija je svrha obezbijediti procjenu velikog broja pokazatelja stanja djece, žena i muškaraca, kao i uslova u kojima žive domaćinstva na nivou BiH. Iz ovog istraživanja izdvajamo sljedeće:

- procenat romskih djevojčica koje rano stupaju u brak, odnosno prije 15. godine života je 14,6% u odnosu na 0,4% neromskih djevojčica,

⁶ Marginalizacija je umanjivanje vrijednosti nekoga ili nečega; davanje nekome ili čemu nebitnih, nevažnih svojstava; poklanjanje nekome ili čemu manje pažnje, tretirajući ga kao sporednu ličnost, odnosno stvar.

⁷ Popis stanovništva Etnička/ nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik (2013), pristupljeno 19. novembra 2019. <http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=2>

⁸ „Specijalni izvještaj o položaju Roma u BiH“, Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2013).

⁹ Vajzovic.E. Analiza evidentiranja romskih potreba, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2011)

¹⁰ Istraživanja višestrukih pokazatelja - MICS za romsku populaciju u BiH, realizirano od strane UNICEF-a i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (2011)

- procenat stupanja u brak romskih djevojčica prije 18. godine života je 48,3%, u odnosu na 9,5% neromskih djevojčica
- kada je u pitanju pismenost, stopa pismenosti za starosnu skupinu od 15 do 24 godine kod romskih muškaraca je 90%, dok je kod romskih žena samo 69%, za razliku od neromske populacije gdje je procent pismenosti muškaraca i žena ujednačen i iznosi 99%
- Romi bez formalnog obrazovanja 27,8 Ž/15,4%M, žene ukupno stanovništvo 0,4%
- Romi samo osnovno obrazovanje 57,6%Ž/62,6%M, žene ukupno stanovništvo 23,9%
- Romi srednje obrazovanje 13,7%Ž/21,9% M, žene ukupno stanovništvo 58,6%
- Romi visoko obrazovanje 0,7%Ž/0,1 M, žene ukupno stanovništvo 17,1%

Izveštaj o realizaciji javnih politika država učesnica koje se odnose na integraciju Roma za 2018 godinu¹¹ za Bosni u Hercegovinu je sačinjen na osnovu pokazatelja prikupljenih od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Iz ovog izvještaja izdvajamo sljedeće:

- veći broj muškaraca ima koristi od programa zapošljavanja, što znači da programi nisu sasvim prilagođeni potrebama žena,
- nedovoljna je zastupljenost romskih žena u parlamentarnim i skupštinskim tijelima koja predstavljaju manjine, osim u Odboru za Rome pri Vijeću ministara BiH, odnosno nije osigurana adekvatna zastupljenost Romkinja, što pokazuje da se ne implementiraju zakonske odredbe koje regulišu zastupljenost spolova u upravljanju, procesu odlučivanja i predstavljanju,
- uočeno je da se tokom izbora u različita tijela kroz procedure izbora i imenovanja ne utvrđuju kriteriji koji pogoduju adekvatnoj zastupljenosti žena posebno pripadnica romske nacionalne manjine jer su često ove procedure netransparentne,
- dostupni podaci o uključenosti Roma/ kinja u obrazovni sistem pokazuju da generalno Romi i Romkinje nisu obuhvaćeni svim vidovima obrazovanja,
- veći broj Roma ima nedovoljan pristup zdravstvenoj zaštiti i tržištu rada.

Kako bi prezentirali detaljniji uvid u položaj romskih žena, pored službenih pokazatelja, ukratko izlažemo nekoliko nezavisnih istraživanja koja ukazuju na težak položaj romskih žena u Bosni i Hercegovini.

Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ Tuzla u saradnji sa Ženskom romskom mrežom „Uspjeh“ je 2019. godine provela Istraživanje¹² na uzorku od hiljadu Romkinja koje pokazuje da:

- 75,1% Romkinja koje su učestvovala u istraživanju živi u siromaštvu, bez ikakvih primanja, bez zdravstvenog osiguranja, bez osnovnog obrazovanja i bez ostvarenih drugih ljudskih prava,
- 18,5% ispitanica primaju stalne novčane pomoći,
- je 45,1% Romkinja izloženo nasilju, i to višestrukim oblicima,
- same Romkinje smatraju da ih ekonomska ovisnost čini dodatno podložnim nasilju,
- stopa pismenosti Romkinja u dobi od 15 do 24 godine iznosi 68,9%, dok kod Roma iste dobi iznosi 90,4% što ukazuje na nejednakosti između muškaraca i žena,
- je stopa pismenosti Romkinja niža nego kod muškaraca, što naročito zabrinjava, jer je blagostanje porodice blisko povezano s nivoom obrazovanja majke **a ako se upoređi**

¹¹ Izveštaj o realizaciji javnih politika država učesnica koje se odnose na integraciju Roma za 2018 godinu Izveštaj za Bosnu i Hercegovinu sačinjen u okviru Multicanri IPA Integracija Roma 2020.

¹² Mehdić, A. „Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini“, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla (2019)

s podatkom iz 2011 i MICS-a vidljivo je da stopa pismenosti čak smanjena za 0,1%

- u istom istraživanju navodi se „... najčešće o Romima i Romkinjama izvještava se bez razlikovanja situacije za žene ili muškarce, te situacije za mlade, što otežava procese planiranja i praćenja aktivnosti koje su namijenjene unapređenju položaja Romkinja. Planovi akcije, strategije i lokalni planovi uglavnom **ne sadrže rodnu analizu** ili je ona veoma štura“.

U istraživanju Agencije za ravnopravnost spolova¹³ iz 2013. godine navodi se:

- ... da nije moguće utvrditi tačan broj Romkinja izloženih nasilju zbog toga što se o tome ne vodi statistika u institucijama i sigurnim kućama koje pružaju podršku ženama žrtvama nasilja,
- iako je nasilje u porodici teško kršenje ljudskih prava preovladavaju stavovi onih koji opravdavaju nasilje nad ženama u romskoj populaciji kao što je to slučaj i u ostaloj populaciji s nižim obrazovanjem i onima koji žive u siromaštvu,
- a kada je u pitanju opšta populacija žena u BiH ovo istraživanje prevalence pokazuje da je nasilje nad ženama problem koji pogađa skoro polovinu žena u BiH, koje su od svoje petnaeste godine doživjele najmanje jedan oblik nasilja, a nešto manje od 12% žena doživjelo je nasilje tokom godine koja je prethodila istraživanju.¹⁴ Nalazi istraživanja pokazuju da partnersko nasilje igra ulogu u 72% slučajeva; generalno, žene su suočene s mnogo većim rizikom od nasilja u intimnim i porodičnim vezama nego u široj zajednici. Veća je vjerovatnoća da će mlađe žene doživjeti nasilje nego starije, a pritom ni žene lošeg zdravlja ili s invaliditetom nisu pošteđene nasilja – ustvari, stope rasprostranjenosti u odnosu na njih iste su kao i u odnosu na žene bez invaliditeta.¹⁵

U okviru komparativne analize UNICEF-a koja je provedena 2015. godine¹⁶ navodi se sljedeće:

- procjenjuje se da je u BiH 15% brakova u romskoj zajednici sklopljeno s djevojkama starosne dobi ispod 15 godina,
- upotreba modernih metoda kontracepcije značajno je manja u romskoj populaciji,
- iskustva ženskih romskih organizacija pokazuju da su razgovori o seksualnim odnosima za Rome i Romkinje tabu i da na tome treba raditi,
- značajno je i da daleko manji broj Romkinja u odnosu na ostalo stanovništvo ima pristup svim uslugama tokom trudnoće i nakon poroda, mada je pozitivno to što se 99% Romkinja porađa u zdravstvenim ustanovama.

Rezultati komparativne analize dostupnih podataka i nezavisnih analiza poklapaju se sa iskustvima ženskih romskih udruženja kojim se ukazuje na to, da sklapanje dječijih brakova naročito pogađa romsku zajednicu. Djevojčice koje se rano udaju više su izložene nasilju,

¹³ Babović M. i dr. „*Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH*“, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, (2013).

¹⁴ Babović M. i dr. „*Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH*“, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, (2013)

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Bernat, A. „The Rights of Roma Children and Women in Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, and Serbia „A comparative review and further analysis of findings from MICS surveys in Roma settlements in the three countries (2015) https://www.unicef.org/eca/media/1071/file/report_rights_of_Roma_children_women_full_report.pdf

ranije postaju majke, imaju više djece i manju šansu za nastavak obrazovanja i ekonomsko osnaživanje. Dječiji brakovi nose i rizike prerane trudnoće, što može imati teške zdravstvene implikacije i za majku i za dijete uz napomenu da je ovaj rizik izuzetno veoma visok zbog nedovoljnog pristupa zdravstvenim uslugama.

Istraživanje prevalencije koje je OSCE sproveo u 2018. godini ukazuje na to da:

- polovina žena u BiH (48%) je iskusila neki oblik nasilja, uključujući i nasilje od strane intimnog partnera, nepartnera, uhođenje ili seksualno uznemiravanje, od svoje petnaeste godine. Preciznije rečeno, skoro četiri od deset žena (38%) izjavilo je da su iskusile psihičko, fizičko ili seksualno nasilje od petnaeste godine od strane partnera ili ne partnera,
- 28% žena navodi da su iskusile seksualno uznemiravanje od petnaeste godine života,
- dok je 10% žena doživjelo seksualno uznemiravanje u periodu od 12 mjeseci prije istraživanja,
- uhođenje je iskusila jedna od dvadeset ispitanih žena (5% u oba entiteta).

Podaci koji se tiču ukupne prevalencije nasilja veoma su slični rezultatima istraživanja prevalencije iz 2014. godine, s manjim razlikama – naime OSCE-ovo istraživanje uključilo je i iskustva žena pogođeni sukobom, te je pokazalo da se dvije trećine žena u Bosni i Hercegovini mogu definirati kao direktno pogođene sukobom, te je veća vjerovatnoća da će žene pogođene sukobom pretrpjeti povrede od intimnog partnera.

Rezultati kvalitativnog istraživanja pokazali su da Romkinje imaju iskustva sa neadekvatnim tretmanom onda kada se trebaju referirati na službe/organizacije koje pružaju podršku preživjelim žrtvama nasilja i da imaju šansu da budu više diskriminirane prilikom pristupa službama podrške.

Istraživanje Obruč anticiganizma: Romi u Bosni i Hercegovini, Civil Rights Defenders-a iz 2018. godine¹⁷ ukazuje sljedeće:

- općinski protokoli za postupanje u slučajevima nasilja u porodici nisu uključili perspektivu niti iskustva Romkinja, na što upozoravaju ženske romske organizacije, koje također smatraju da je potrebna i stručna podrška za muškarce koji vrše nasilje, te precizni podaci za žene Romkinje u sigurnim kućama,
- ženske romske organizacije također ukazuju na posebne izazove s kojima se suočavaju samohrani roditelji, porodice s djecom s teškoćama u razvoju te žene s invaliditetom koje pripadaju romskoj populaciji kao posebno marginalizirana grupa Romkinja,
- također navode da je potreban bliži rad s institucijama, koje često nemaju dovoljno informacija, te uvažavanje znanja i iskustava žena koje rade na terenu,
- ženske romske organizacije navode i da oni koji rade s Romima i za Rome često imaju predrasude kojih nisu svjesni i da je potrebno adekvatno educiranje svih koji rade na pitanjima Roma te ozbiljno i sistematsko tretiranje anticiganizma u BiH, odnosno višestruke, dugotrajne diskriminacije, predrasuda i pogrešnih stavova o Romima, što je česta pojava u BiH i drugim zemljama Zapadnog Balkana i Evrope.

¹⁷ Obruč anticiganizma: Romi u Bosni i Hercegovini, Civil Rights Defenders, (2018)

Zaključujemo da svi prezentirani pokazatelji u dužem vremenskom kontinuitetu ukazuju na višestruku marginaliziranost romskih žena po više osnova što je dovoljna osnova za snažnije zagovaranje efikasnijih mjera za poboljšanje položaja i prava za žene Romkinje u Bosni i Hercegovini.

Istraživanje CPEG o Romima i Romkinjama (UN i BiH) pokazuje sljedeće:

1. Romi i Romkinje u obrazovanju

- Gotovo 3% stanovništva BiH je nepismeno, a ta brojka iznosi skoro 5% kada su u pitanju žene starije od 10 godina, 15 % za žene u starosnoj grupi 60-70, a 49 % za žene u starosnoj grupi preko 70 godina. Stopa nepismenosti veća je kod marginaliziranih grupa žena tj. žena iz ruralnih zajednica, Romkinja i žena s invaliditetom.
- Rodni jaz među marginaliziranim Romima i dalje postoji jer Romkinje i dalje imaju niži stepen obrazovanja u odnosu na muškarce romske nacionalnosti i žene uopšte, a samo 4,5 % romskih djevojčica završava srednju školu.
- Stopa pohađanja osnovnog obrazovanja Roma približno je jednaka za oba spola (70,9 % za dječake i 67,8 % za djevojčice), ali stopa pohađanja srednjoškolskog obrazovanja iznosi 18% za djevojčice, a 26,6% za dječake. Uprkos porastu postotaka, značajan rodni jaz ostaje među marginaliziranim Romima: samo 37% mladih marginaliziranih romskih žena u dobi od 18 do 21 godine završilo je obavezno obrazovanje u poređenju sa 50% mladih marginaliziranih Roma. To je u suprotnosti sa neromskom populacijom, među kojima rodna razlika nije statistički značajna. Samo 4,5% romskih djevojčica završi srednju školu (u poređenju sa 9,2 % romskih dječaka).
- Pored navedenog i dalje postoji problem ranog stupanja u brak marginaliziranih Romkinja. 27% marginaliziranih romskih žena u dobi od 20 do 49 godina starosti u Bosni i Hercegovini prijavilo je da su stupile u brak prije navršene 18 godine života u poređenju sa 11 % neromskih žena.

Zaključujemo da se najveći izazovi za postizanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju odnose na rodne stereotipe koji doprinose povećanom intenzitetu stereotipizacije rodnih uloga u svim društvenim sferama, normalizaciji rodno zasnovanog nasilja i daljnjem održavanju rodne nejednakosti. Profesionalna segregacija prema spolu i dalje je značajan izazov. Romske žene i muškarci su jedna od najugroženijih grupa kada je u pitanju obrazovanje, zbog svog marginaliziranog položaja u društvu i nedostatka mogućnosti za inkluziju. Romkinje još uvijek imaju niži stepen obrazovanja u odnosu na muškarce romske nacionalnosti i žene uopšte.

2. Žene obuhvaćene rizikom od siromaštva i / ili isključenosti

Iako se žene same po sebi ne smatraju skupinom AROPE (u riziku od siromaštva i / ili isključenosti), rodna pitanja ostaju relevantna u nekim područjima u Bosni i Hercegovini. Na primjer:

- Žene otprilike imaju za trećinu manju vjerovatnoću da će sudjelovati kao radna snaga od muškaraca i to je slučaj za sve uzraste, dok je učešće marginaliziranih Romkinja kao radne snage bilo samo 13%, naspram 39 % muškaraca romske

nacionalnosti. Rodna nejednakost većinom postoji na svim nivoima obrazovanja, kao i u svim starosnim grupama i zanimanjima.

- Osim gore navedenog, žene imaju mnogo manju vjerovatnoću da će imati bankovni račun u formalnim finansijskim institucijama (48% u poređenju sa 67 % za muškarce) i obzirom na to vjerovatno im je otežano pristupiti kreditima zbog niskih stopa vlasništva nad nekretninama, što reducira mogućnost potencijalnih zaloga (74% vlasništva nad objektima stanovanja pripada samo muškarcima), a koje potencijalno može „kočiti“ žene pri osnivanju poduzetništva.

3. Sudjelovanje žena na tržištu rada

- U 2016. godini žene su činile 51,5% radno sposobnog stanovništva; 35,9% ukupnog broja zaposlenih osoba, a 61,5% neaktivnog stanovništva. Prema godišnjem istraživanju radne snage provedenom na 10.647 domaćinstava u 2018. godini, žene imaju nižu stopu zaposlenosti od muškaraca (25 % u odnosu na 44,1 %) i višu stopu nezaposlenosti (20,3% u odnosu na 17,2%). Najnoviji broj registrovanih nezaposlenih osoba u Bosni i Hercegovini od juna 2019. godine bio je 405.476, a žene čine 56,9% (230.548). Rodna razlika u nezaposlenosti u 2018. godini smanjila se na 3,1 %, u odnosu na 4,2 % u 2017. i 7,5 % u 2016. godini, ali u poređenju sa drugim zemljama regije, Bosna i Hercegovina ima najniži postotak učešća žena u ukupnom broju registrovanih osoba na tržištu rada.
- Postoji jaz između marginaliziranih Roma i neromske populacije u smislu ljudskih potencijala i materijalne dobrobiti. Jaz je skoro trostruk kod mladih - samo 14 % Roma u dobi od 18 do 24 godine je zaposleno, pohađa neki nivo obrazovanja ili obuku, u odnosu na 41% neromske populacije, a rodni jaz ostaje značajan - dok žene u obje grupe rjeđe bivaju zaposlene, marginalizirane Romkinje imaju jednu od najnižih stopa zaposlenosti u regiji zapadnog Balkana: samo 4 % zaposleno je u 2017. godini (naspram 19% marginaliziranih Roma).
- U 2017. godini učešće marginaliziranih Romkinja kao radne snage iznosilo je samo 13%, naspram 39% muškaraca romske nacionalnosti; ovaj jaz je također prisutan i među neromskom populacijom, iako je manji.

Seksualno i reproduktivno zdravlje

- 13% žena nije primilo nijednu prenatalnu njegu u odnosu na više od 21% romskih žena, dok je 84% majki (94 % u Republici Srpskoj i 79 % u Federaciji BiH) imalo četiri ili više posjeta vezanih za prenatalnu njegu, što doktori medicine pružaju u većini slučajeva.
- U posljednjih 20 godina došlo je do pada plodnosti, ali je smrtnost novorođenčadi znatno smanjena i niža je od prosjeka u regiji.

Zaključujemo da seksualno i reproduktivno zdravlje svih žena treba poboljšati, posebno kada je riječ o trudnoći, prenatalnoj i postnatalnoj njezi. Bosna i Hercegovina je razvijena zemlja kada je u pitanju dostupnost usluga trudnicama, ali se te usluge ne pružaju jednako u cijeloj državi i razlikuju se u kvaliteti liječenja.

3. Zakonski i pravni okvir značajan za Platformu

Ustav Bosne i Hercegovine, entiteta, kantona te relevantni međunarodni izvori UN-a, a posebno Okvirna Konvencije o zaštiti prava nacionalnih manjina i Evropska povelje o regionalnim jezicima i jezicima manjina, te ostali međunarodni standardi za zaštitu nacionalnih manjina, djece, žena i osoba s invaliditetom važne su za ostvarivanje prava žena Romkinja i osnova za kreiranje preporuka u okviru Platforme.

Osnovna prava žena Romkinja kao pripadnica manjine regulišu se u okviru Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina FBiH i Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina RS.

Zakon o zabrani diskriminacije u BiH i Zakon o ravnopravnosti spolova BiH sadrže mjere usmjerene na zaštitu od diskriminacije koji zabranjuju diskriminaciju po bilo kojem osnovu uključujući zabranu diskriminacije na osnovu rase, ali i spola, što je u osnovni ključan pristup u izradi ove Platforme.

Kada je u pitanju položaj Roma, a posebno Romkinja, važnu ulogu imaju i propisi koji uređuju oblast zapošljavanja, stanovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja i druge posebne oblike zaštite (borba protiv nasilja, diskriminacije i politička participacija). Ovi propisi zavisno od ustavnih nadležnosti, doneseni su na nivou entiteta Republike Srpske (RS) i Federacije BiH (FBiH), te u kantonima i Brčko distriktu BiH (BDBiH).

Preuzimanjem u pravni sistem Bosne i Hercegovine više međunarodnih i regionalnih standarda u oblasti ljudskih prava UN-a i VE, nastala je i obaveza njihove primjene, posebno u oblasti antidiskriminacije.

Na osnovu preuzetih međunarodnih i regionalnih standarda, više međunarodnih tijela dalo je preporuke vlastima Bosne i Hercegovine koje se direktno ili indirektno odnose na poboljšanje položaja Romskih žena, a najvažnije su svakako preporuke UN Komiteta za prava žena (CEDAW), zatim preporuke sadržane u okviru zaključnih zapažanja Komiteta za prava nacionalnih manjina Vijeća Evrope, Evropskog komiteta za rasizam (ECRI), zatim preporuke date Bosni Hercegovini po osnovu Univerzalnog periodičnog pregleda ljudskih prava (UPR), preporuke UN Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava i Komiteta za prava djeteta i druge.

Činjenica je također da posljednjih godina većina strateških dokumenata uzima u obzir preporuke pomenutih međunarodnih tijela koja su zatražila da nadležne vlasti u Bosni i Hercegovini efikasnije provode najvažnije zakone, te kreiraju i efikasnije provode politike i planove donesene za različite oblasti zaštite marginaliziranih skupina među kojima su i Romkinje.

Od svih nadležnih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini traži se da osiguraju adekvatnu sistemsku podršku marginaliziranim grupama žena i djeci, a posebno da se uspostave adekvatni sistemi monitoringa, odnosno vođenja podataka na osnovu kojih se može izvršiti uvid u stanje i potrebe marginaliziranih skupina žena i djevojčica. Ovo se posebno odnosi na segregirane pokazatelje i za romske žene i djevojčice kao višestruko marginalizirane grupe.

U okviru Mišljenja komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji navodi se sljedeće:

„(...) Zakonodavstvo koje obezbjeđuje jednakost između žena i muškaraca uglavnom je na snazi. Ustav sadrži Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) kao jedan od sporazuma o ljudskim pravima koji se primjenjuje u Bosni i Hercegovini. Zemlja je takođe potpisnica Konvencije UN-a o političkim pravima žena i Konvencije o jednakim naknadama MOR-a. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) je na snazi od 2014. godine, iako zakonodavstvo nije u potpunosti usklađeno s njom. Zakon o ravnopravnosti polova usvojen je 2003. godine, a dopunjen je i izmijenjen 2010. godine, a upotpunjava ga Zakon o zabrani diskriminacije iz 2009. godine, koji poboljšava mehanizme zaštite. Ovaj zakonodavni okvir treba efikasno primijeniti. Mehanizmi za ravnopravnost polova su uspostavljeni, a Agencija za ravnopravnost polova pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice ima ključnu ulogu u praćenju i podsticanju primjene Zakona o ravnopravnosti polova, u suradnji sa entitetskim centrima za ravnopravnost polova. Strategija rodne ravnopravnosti se provodi putem akcionih planova za ravnopravnost polova širom zemlje, od kojih je posljednji usvojen 2018. godine. Bosna i Hercegovina je takođe usvojila akcioni plan za cijelu zemlju za provođenje Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i srodnih rezolucija o ženama, miru i sigurnosti, od kojih je posljednja usvojena 2018. godine. Implementacija politike i zakonodavstva je neefikasna. Žene su nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. Zakon o ravnopravnosti polova predviđa posebne mjere za postizanje najmanje 40% zastupljenosti svakog pola u zakonodavnim, izvršnim i sudskim vlastima na svim nivoima.

Procjene uticaja donošenja politika i zakona na ravnopravnost polova se ne vrše, iako su one propisane zakonom. (...)“

S druge strane uočavamo da ima više strateških i planskih dokumenta koji mogu biti od uticaja na položaj romskih žena, a ovdje navodimo one najznačajnije:

- Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u BiH¹⁸,
- Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite za period 2017 - 2020. godina¹⁹, odnosno novi za period 2021-2024,
- Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini 2018-2022,
- Gender Akcioni plan BiH 2018-2022,²⁰
- Akcioni plan za implementaciju UN Rezolucije 1325, 2018-2022²¹,
- Strategija za prevenciju, borbu i zaštitu od nasilja u porodici Federacije BiH²²,
- Akcioni plan za implementaciju Strategije za prevenciju, borbu i zaštitu od nasilja u porodici Federacije BiH 2018-2020²³,
- Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske 2014-2019²⁴,

¹⁸ Službeni glasnik BiH, broj 67/05

¹⁹ Službeni glasnik BiH, broj 67/17

²⁰ Službeni glasnik BiH, broj 89/18

²¹ Službeni glasnik BiH, broj 1/19

²² Službene novine Federacije BiH, broj 22/13 u skladu sa članom 37. stav 1. Zakona o razvojnom planiranju u Federaciji BiH (“Službene novine Federacije BiH”, broj 32/17) i članom 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici (“Službene novine Federacije BiH”, broj 22/13) utvrđuje važnost ovog dokumenta do 2020. godine

²³ Službene novine Federacije BiH, broj 102/18

- Strategija za borbu protiv trgovine ljudima BiH 2020-2025 i akcioni planovi koji će biti doneseni na osnovu ove strategije.
- Akcioni plan za djecu BiH 2015-2018 ²⁵i novi u pripremi za 2020-2024.

4. Preporuke za poboljšanje položaja Romkinja u bosanskohercegovačkom društvu

Na osnovu iznesenih pokazatelja i urađenih analiza koje su prethodno pomenute sačinjene su preporuke sa konkretnim mjerama koje smo razvrstali prema različitim sektorima zaštite.

Preporuka 1.

Preispitivanje mogućnosti poboljšanja propisa i njihove primjene, te revizije programa i mjera u postojećim strateškim dokumentima u svrhu unapređenja položaja Romkinja.

Preporuka 2.

Jačanje Odjela za manjine u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH i Agenciji za ravnopravnost spolova kako bi se obrađivale žalbe Roma i Romkinja i njihovih udruženja te koordinirale aktivnosti na pružanju podrške žrtvama i identifikovale diskriminacijske šeme, uključujući institucionalnu i skrivenu diskriminaciju.

Predrasude kojima su izložene Romkinje u bosanskohercegovačkom društvu često se uzimaju kao validno i opravdano mišljenje o romskom životu, kulturi i tradiciji. Oni koji rade sa romskom populacijom često svojih predrasuda nisu ni svjesni, pa ne smatraju da svoje stavove trebaju preispitati i mijenjati. Predrasude se ogledaju i u tome da se kršenje prava Romkinja u vidu tolerisanja nasilja u porodici, sklapanja ranih brakova, trgovine ljudima i radne eksploatacije djece, u romskim zajednicama posmatra kao dio romske tradicije, a ne kao ozbiljno kršenje zakona, pa time i ljudskih prava i sloboda.²⁶ Upravo ženske romske organizacije pozivaju na jednak tretman Roma i Romkinja pred zakonom kao i ostalih građana/ki u BiH. Smatraju da su Romkinje u bosanskohercegovačkom društvu nedovoljno zastupljene i predstavljene u akcionim planovima i projektima koji se tiču ravnopravnosti spolova i da su istovremeno neprepoznate u projektima i akcionim planovima za Rome.

Mišljenja su da sadašnji akcioni plan ne uzima dovoljno u obzir žene Romkinje. Ženska romska mreža želi doprinijeti izradi novog akcionog plana kako bi se u budućnosti izbjegla ova situacija, prije svega davanjem preporuka da se postojeće politike za Rome usvojene na nivou Bosne i Hercegovine unaprijede.

Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2017-2020 (u daljem tekstu: Akcioni plan za Rome), koji je usvojilo Vijeće ministara BiH na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, predviđa strateške ciljeve, niz mjera te finansiranje i sistem izvještavanja u cilju unapređenja položaja Roma u BiH. Akcioni plan pokazuje opredijeljenost BiH da unaprijedi položaj Roma i smanji društvenu isključenost, te predstavlja značajan potencijal za ostvarivanje ovih ciljeva.

²⁴ Službeni glasnik Republike Srpske, broj 63/14;

²⁵ Službeni glasnik BiH br. 63/15

²⁶Obruč anticiganizma: Romi u Bosni i Hercegovini, Civil Rights Defenders, (2018.)

Implementacija Akcionog plana, koji su analizirale ženske romske organizacije i stručnjaci u oblasti rodne ravnopravnosti ukazuje na to da ovaj akcioni plan nije adekvatno uzeo u obzir potrebe žena i djevojčica iz romskih zajednica, te da su Romkinje nedovoljno uključene u strateško rješavanje pitanja Roma/kinja u BiH.

Mišljenje ženskih romskih organizacija je da je neophodno poboljšati postojeće akcione planove i strategije dok se ne donese strateški dokumenta za suzbijanje diskriminacije u Bosni i Hercegovini koji bi trebao uključiti mjere za suzbijanje višestruke diskriminacije.

Romkinje su diskriminirane u širem društvu zbog pripadnosti romskoj etničkoj skupini i u romskoj zajednici jer su žene. Ta dvostruka diskriminacija je dodatno usložnjena time što su Romkinje izložene društvenoj isključenosti koja se ogleda u veoma niskom pristupu obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti, te je radi toga potrebno u postojeće planove unijeti specifične mjere koje se bave ovim problemom.

Situacija za Romkinje u BiH često je dodatno otežana lošim uslovima života u neuslovnim stambenim jedinicama, nerijetko udaljenim od gradskih naselja i s nedostatkom adekvatne infrastrukture, što Romkinjama stvara dodatni osjećaj nesigurnosti. Ovo svakako treba biti osnovno polazište za redefinjiranje mjera u oblasti stambenog zbrinjavanja Roma.

Problemi ranjivih kategorija, uključujući i Romkinje, se tretira kao transversalni problem (reflektuje se na sve oblasti) u politikama za rodnu ravnopravnost bez postojanja posebnih mjera koje bi im omogućile jednako učešće u svim sektorima.

Preporuka 3.

Poboljšanje zastupljenosti Romkinja u tijelima koje kreiraju različite politike i strategije u Bosni i Hercegovini.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Uputiti inicijativu Zajedničkoj komisiji za ljudska prava Parlamenta Bosne i Hercegovine, entitetskim Parlamentima i skupštinama, skupštinama kantona i Brčko distrikta BiH da se prilikom formiranja parlamentarnih vijeća i savjeta za nacionalne manjine primjeni odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine i osigura ravnopravna zastupljenost Romkinja. Propisati jasne kriterije za izbor i imenovanje članova/ica Vijeća/Savjeta/Odbora u skladu sa zakonodavnim okvirom te učiniti proces transparentnim i dostupnim.
- Mjera 2. Uputiti inicijativu Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine da se prilikom davanja mišljenja na odluke i druge podzakonske akte uključe i kriteriji kojim se osigurava adekvatna zastupljenost Romkinja u tijelima koja su važna za ostvarivanje njihovih prava.
- Mjera 3. Organizirati kampanje i edukacije o važnosti glasanja na izborima za žene, ali i političkog kandidiranja Romkinja.

U oblasti poboljšanja institucionalnih kapaciteta nijedan od strateških dokumenata ne predviđa kako i u kojem kapacitetu Romkinje trebaju biti uključene, kako bi se ispoštovala odredba Zakona o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine koji propisuje 40% zastupljenosti manje zastupljenog spola u tijelima, odborima, profesijama i na pozicijama

odlučivanja , što je jedan od preduslova za ostvarivanje ravnopravnosti. Često se dešava da od ukupnog broja zastupljenih predstavnika Roma svi budu muškarci.

Kao što je ranije navedeno, društveno-politička participacija Romkinja izuzetno je niska, čak i u tijelima koja predstavljaju interese Roma i Romkinja u BiH. Iz dosadašnjeg iskustva prepoznato je da javni pozivi nisu transparentni. Stoga, cilj ove Platforme, između ostalog, u kontekstu društveno – političke anticipacije je da pokušamo osigurati da sva tijela i grupe koje zastupaju interese Roma i Romkinja na svim nivoima ispoštuju 40% učešća Romkinja, kako to i nalaže Zakon o ravnopravnosti spolova. Zajednička komisija za ljudska prava Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine (PSBiH), u saradnji sa Ženskom romskom mrežom „Uspjeh“ održala je u junu 2018. godine Tematsku sjednicu o položaju Romkinja u BiH. Tokom tematske sjednice naglašeno je kako je neophodno uvesti rodnu ravnopravnost prilikom izrade strateških dokumenata i akcionih planova za Rome i Romkinje u oblasti zdravstva, stanovanja, zapošljavanja i obrazovanja, kao i promijeniti metodologiju izrade strateških dokumenata i uvesti obavezno nadgledanje njihovog provođenja. Također, potrebno je propisati jasne kriterije i učiniti transparentnim i dostupnim proces izbora i imenovanja članova Vijeća nacionalnih manjina. U tom procesu, potrebno je uvesti mjere za ostvarivanje rodne ravnopravnosti kroz kvote, kao i afirmirati Romkinje za proces imenovanja u Vijeća/Savjete nacionalnih manjina u BiH (oba entiteta).

Preporuka 4.

Kada je u pitanju oblast socijalnog stanovanja analizirati postojeće zakonodavstvo koje se primjenjuje u BiH i izraditi preporuke za unapređenje i harmonizaciju propisa kojim se osigurava olakšano stambeno zbrinjavanje marginalizarnih grupa Romkinja.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Inicirati donošenje općinskih odluka za postupak dodjele i rangiranje korisnika po osnovu socijalnog stanovanja koje će omogućiti da na osnovu socijalne anamneze CZR pokreće na adekvatan način stambeno zbrinjavanje Romkinja.
- Mjera 2. Uključiti u novi akcioni plan za Rome 2021-2024 mjeru usmjerenu na edukacije za podizanje svijesti kod Romkinja o uknjiženju imovine i nasljeđivanju te motivaciju Romkinja da budu aplikantice i nositeljice prava na socijalne stanove.
- Mjera 3. Uputiti inicijativu Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da u saradnji sa lokalnim vlastima u okviru postojećih propisa za dodjelu stambenih jedinica definiše afirmativne mjere koje će omogućiti olakšano stambeno zbrinjavanje marginalizarnih skupina Romkinja.
- Mjera 4. Ubrzati proces mapiranja nelegalnih romskih stanova i naselja.

Istraživanje udruženja Romkinja „Bolja budućnost“ iz 2019. godine ukazuje na to da skoro polovina ispitanika/ca unutar romske zajednice trenutno živi u izuzetno lošim uslovima, bez struje, vode i kanalizacije.²⁷ U oblasti stanovanja smatramo da standardi za izgradnju stambenih jedinica moraju biti jasni i sadržavati sistem bodovanja te kriterije, odnosno uzimanje u obzir ko ima zemlju na kojoj se može graditi i ko će plaćati građevinske dozvole, što je ranije predstavljalo prepreku za korisnike/ce stambenih mjera. Romi i Romkinje su izmješteni iz grada, a potrebno je izbjeći segregaciju, potrebno je mijenjati kriterije i pravilnike za gradnju, utvrditi koje stambene jedinice nisu korištene. Također, javni pozivi za

²⁷ Mehdić, A. „Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini“, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla (2019).

izgradnju stambenih jedinica se kasno objavljuju, što onemogućava prijavljivanje potencijalnih korisnika/ca. Stambene jedinice za Romkinje nisu planirane, a potrebne su, posebno za višestruko ranjive kategorije.

U osiguranju stanova važno je voditi računa i o tome ko je nosilac tog prava i osigurati da žene, Romkinje zajedno s muževima, ili samostalno, budu nosioci stanarskog prava. Mjere za stanovanje usmjerene su na porodice, što u nepovoljan položaj stavlja pojedince koji nisu zasnovali porodicu i mlade. Također, kako bismo osigurali održivost mjera, potrebno je da općina preuzme određene obaveze za stanovanje. Neophodno je uzeti u obzir da je za sve građane/ke, a posebno za Romkinje, legalizacija zemljišta skup proces koji je teško ostvariti. U svim mjerama, pa tako i u mjerama za osiguranje stanovanja, potrebno je uzeti u obzir stavove i mišljenja Romkinja. U prošlosti se dešavalo da su neke porodice dobile stanove, ali nisu riješile ostale probleme. U dijelu koji se tiče stanovanja u cilju transparentnosti potrebno je imati jasne kriterije za ostvarivanje prava na dobivanje stambene jedinice.

Preporuka 5.

Kada je u pitanju zapošljavanje žena Romkinja potrebno je pokrenuti i primjenjivati posebno dizajnirane programe koji će osigurati održive prilike za njihovo zapošljavanje.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Razviti specijalno dizajnirane programe profesionalnog usavršavanja za Romkinje i osigurati sredstva za realizaciju ovih programa u zajednicama. Programi trebaju biti povezani sa realizacijom programa na lokalnom nivou kojim se osigurava briga za djecu dok su majke/starateljke na radionicama, prekvalifikacijama i drugim oblicima obuka.
- Mjera 2. Podržati Romkinje da kroz programe unaprijede postojeće vještine (zanat, kućna radinost, stari zanati) i pretvore ih u izvor zarade, kao i poljoprivredna gazdinstva.

U oblasti zapošljavanja potrebna je promjena metodologije za izdvajanje sredstava. Nadležni zavodi otežano implementiraju sredstva, koja na kraju nisu maksimalno iskorištena. U planu akcije potrebno je insistirati na dokvalifikaciji i prekvalifikaciji, a pozitivni primjeri ove prakse postignuti su u školama u Kaknju i Visokom, koje su uvele mogućnost naknadnog besplatnog završavanja osnovne škole²⁸ za sve. Procjena Ženske romske mreže pokazuje da sredstva za samozapošljavanje nisu dovoljna i da mala finansijska sredstva nisu dovoljna za pokretanje nekog biznisa, tako da nije osigurano da Romkinje imaju koristi od tih sredstava. Osim toga, određene osobe i poslodavci koriste mjere tako što zapošljavaju Rome i Romkinje, ali samo kroz doprinose, bez stvarnog rada i sticanja iskustva. Osigurati da zainteresirane Romkinje apliciraju za pozicije u kojima Romkinje nisu zastupljene (u institucijama, policiji, sudstvu, visokom obrazovanju, medicini i sl.) kroz kampanje predstavljanja uspješnih Romkinja i mladih te zahtijevati da javni pozivi za podsticaj zapošljavanju i samozapošljavanju Roma/kinja ohrabruju Romkinje da se prijave.

²⁸https://budimiprijatelj.ba/obrazovanje-odraslih/?fbclid=IwAR12iS0X8X6XmpvUZRayn4UIHlfYBEB0C7OS6pvJ1IR3-BcB_Y0h_EW0In0

Preporuka 6.

Poboljšati pristup zdravstvenoj zaštiti i posebno programima koji su namijenjeni za reproduktivno zdravlje žena te kreirati dodatne socijalne i preventivno zdravstvene programe za podršku ženama i djevojčicama te romskim porodicama sa djecom.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Uspostaviti sistem informiranja (o ostvarivanju prava i usluga) za Romkinje kroz službe u zajednicama kao što su zdravstvo, centri za socijalnu zaštitu, škole, policija i općine.
- Mjera 2. Kroz saradnju zavoda za javno zdravstvo, ministarstava zdravlja i ženskih romskih organizacija raditi na prevenciji maloljetničkih trudnoća i planiranju porodice organiziranjem edukativnih radionica o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.
- Mjera 3. Uključiti Romkinje u obavezne zdravstvene, preventivne i prenatalne preglede, kao i specijalističke preglede, uključujući ginekološke koje provode institucije zdravstva.
- Mjera 4. Uspostaviti rad mobilnih zdravstvenih timova za ruralna područja za obavljanje preventivnih pregleda (mamografije, ginekoloških pregleda, stomatološke usluge, sistematski pregledi).
- Mjera 5. Osigurati sredstva kod implementacije postojećeg akcionog plana za Rome za potrebe nabavke lijekova koji nisu na esencijalnoj listi lijekova.
- Mjera 6. Kreirati programe na lokalnom nivou kojim se osigurava briga za djecu dok su majke/starateljke na radionicama, prekvalifikacijama i drugim oblicima obuka.

Osnovni cilj u oblasti zdravstva je podići svijest Romkinja o važnosti zdravstvene zaštite i redovnih preventivnih pregleda te povećati pokrivenost zdravstvenom zaštitom, što je i prioritetno prema stavovima i mišljenjima Romkinja iznesenim u istraživanju iz 2019. godine koje je provelo Udruženje „Bolja budućnost“.²⁹ Pozitivna praksa je uočena u Unsko-sanskom kantonu, a vezana je za zdravstvenu zaštitu trudnica, gdje su sve trudnice pokriveno zdravstvenom zaštitom. Pozitivan primjer iz Republike Srpske u oblasti zdravstva pokazuje da prijava na Zavod za zapošljavanje nije vremenski ograničena, što je potrebno uraditi i u Federaciji Bosne i Hercegovine. Također je potrebno pojačati informiranje o prijavljivanju na zavod za zapošljavanje, uz izjašnjavanje pripadnosti, s naročitim akcentom na prijavljivanje Romkinja. U narednom periodu potrebno je izmijeniti kriterije u javnim pozivima tako da ženske romske organizacije dobiju šansu da provode projekte iz zdravstvene zaštite u sklopu Akcionog plana u oblasti zdravstva. Neophodno je zahtijevati od službi za zdravstvenu zaštitu tretman Romkinja bez diskriminacije i osigurati standarde postupanja bez predrasuda prema Romkinjama kroz ljekarske komore i etičke kodekse. U cilju informiranja o pravima potrebno je uspostaviti sistem informiranja (o ostvarivanju prava i usluga) za Romkinja kroz službe u zajednicama kao što su zdravstvo, centri za socijalnu zaštitu, škole, policija i općine. Za Romkinje, koje često žive u teškim uslovima, socijalna zaštita je izuzetno važna, te je potrebno uključiti veći broj Romkinja u sistem socijalne zaštite, s akcentom na samohrane majke, žene s invaliditetom, nezaposlene porodilje, Romkinje treće životne dobi te druge Romkinje koje žive u stanju socijalne potrebe.

²⁹Mehdić, A. „Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini“, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla (2019).

Preporuka 7.

Poboljšati obuhvat obrazovanjem žena Romkinja.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Osigurati uključivanje ženskih romskih organizacija u izradu i revidiranje akcionih planova za obrazovne potrebe Roma i Romkinja na svim nivoima.
- Mjera 2. Nadgledati kvalitet obrazovanja romske djece i zahtijevati od inspekcija za obrazovanje praćenja pojava diskriminacije prema romskoj djeci.
- Mjera 3. Osigurati sredstva za predškolsko obrazovanje romske djece i stipendiranje romskih djevojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju.
- Mjera 4. Organizirati kurseve za opismenjavanje Roma/kinja u romskim zajednicama.
- Mjera 5. Definirati programe za obrazovanje, profesionalno usavršavanje i prekvalifikaciju s nadležnim centrima za obrazovanje odraslih vodeći računa o ravnopravnoj zastupljenosti žena i djevojčica.
- Mjera 6. Uspostaviti održivi sistem angažiranja asistenata u nastavi u svim lokalnim zajednicama u saradnji sa Pedagoškim zavodima.

Istraživanje o položaju Romkinja u BiH bazirano na stavovima i mišljenjima Romkinja navodi da je obrazovanje najznačajnija potreba za Romkinje³⁰, međutim, dugogodišnja diskriminacija, siromaštvo i neprilagođen sistem obrazovanja doveo je do toga da su Romkinje u velikom broju isključene iz obrazovanja, te da je progres u ovom smislu spor. Ova isključenost se naročito odnosi na žene i djevojčice, koje najčešće nakon osnovnog obrazovanja napuštaju školovanje, što Romkinje dovodi u ekonomski ovisan položaj i do njihove marginalizacije. Iako se obrazovanje sveobuhvatno tretira akcionim planovima za obrazovanje,³¹ smatramo da Romkinje nisu dovoljno uključene u kreiranje ovih akcionih planova i da nisu adekvatno uvrštene mjere koje će unaprijediti obrazovanje Romkinja. Oblast obrazovanja ima veoma snažan uticaj na sveukupno poboljšanje položaja Romkinja obzirom da su žene Romkinje neobrazovane s niskim kvalifikacijama što onemogućava njihovo zapošljavanje i uključivanje u programe ekonomskog osnaživanja. Kao što je već naglašeno nije osigurana adekvatna participacija romskih žena tokom izrade strateških i drugih dokumenata kao ni njihova participacija u zakonodavnim i izvršnim tijelima i komisijama koje se bave pitanjima u oblasti obrazovanja.

Preporuka 8.

U okviru postojećih politika, strategija i planova kreirati specifične mjere vezane za suzbijanje nasilja u porodici u romskim zajednicama posebno za suzbijanje nasilja nad romskim ženama.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Osigurati jednak pristup i tretman kod korištenja usluga/mehanizama zaštite od nasilja za Romkinje, romske djevojke i djevojčice.
- Mjera 2. Uspostaviti mehanizme za provođenje evidentiranja kod prijave nasilja, ali i korištenja mehanizama zaštite po osnovu etničke pripadnosti i ostalih karakteristika žrtava nasilja.

³⁰Ibid

³¹ Trenutno je na snazi Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini (2018-2022).

- Mjera 3. Osigurati programe ekonomskog osnaživanja za Romkinje žrtve nasilja kako bi se omogućila njihova ekonomska neovisnost.
- Mjera 4. Osigurati dosljednu provedbu zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana s počiniteljima nasilja i osigurati preventivni rad s pojedincima/ porodicama koje su u riziku.
- Mjera 5. Osigurati preventivne programe za romske žene, djevojke i djevojčice o nasilju u porodici i mjerama zaštite kroz škole, udruženja žena i zajednice te kroz medije.
- Mjera 6. Educirati Romkinje, žrtve nasilja, o mogućim načinima prijave službenih osoba koje ne postupaju u skladu sa zakonom i ne reaguju na adekvatan način u slučaju prijave nasilja.
- Mjera 7. Osigurati obavezne i kontinuirane programe obuka za stručnjake koji rade na zaštiti od nasilja, uključujući policiju u zajednici, zdravstvo, centre za socijalni rad, nevladine organizacije, sudove i tužilaštva, s posebnom pažnjom na senzibiliziranje za višestruko marginalizirane žrtve nasilja.
- Mjera 8. Osigurati namjenska sredstva svake godine za finansiranje aktivnosti namijenjenih ženskim romskim organizacijama u okviru kampanje „16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja“.
- Mjera 9. Osigurati učešće predstavnica ženskih romskih udruženja u općinskim multisektorskim timovima i kantonalnim koordinacionim tijelima za prevenciju, borbu i zaštitu od nasilja u porodici.
- Mjera 10. Osigurati udruživanje Ženske romske mreže s drugim ženskim organizacijama u cilju kreiranja i realizacije programa grupne podrške žrtvama nasilja u saradnji sa Centrom za mentalno zdravlje i Centrom za socijalni rad.

U Mišljenju komisije po osnovu zahtjeva za članstvo Bosne i Hercegovine u sastav Evropske unije navodi se: „*Strategije za primjenu Istanbulske konvencije postoje na državnom nivou i u oba entiteta. Međutim, zakonodavstvo o sprečavanju i zaštiti od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, nije efikasno provedeno, što je problem. Vlasti trebaju prikupiti i objaviti podatke o rodno zasnovanom nasilju na usklađen način, kako je predviđeno Konvencijom, kako bi se olakšalo praćenje. Entitetski zakoni o nasilju u porodici nisu usklađeni međusobno niti sa Istanbulskom konvencijom. U Republici Srpskoj, nasilje u porodici se često procesuiraju kao prekršaj, a ne kao krivično djelo, što dovodi do nedosljedne sudske prakse i nedostatka djelotvornih sankcija za počinioce.*

Ne postoje službe specijalizovane za slučajeve nasilja zasnovanog na polu u relevantnim institucijama, uključujući policiju i javni sektor. Međutim, nekoliko ministarstava uspostavilo je kontaktne tačke za rodna pitanja sa zadatkom da podnose izvještaje Gender centrima oba entiteta i Agenciji za ravnopravnost polova na državnom nivou. Pristup besplatnoj pravnoj pomoći i zastupanju na sudovima je veoma ograničen. Zaštitne mjere se rijetko određuju, a opšti sistem reagovanja i podrške žrtvama treba poboljšati. Institucije na svim nivoima moraju pojačati svoju saradnju u okviru pristupa usmjerenog na žrtve. Dostupni kapaciteti za siguran smještaj nisu dovoljni. Organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u pružanju socijalnih usluga, uključujući vođenje osam sigurnih kuća za žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima. Ove službe ne dobijaju dovoljno javnih sredstava (za žene žrtve trgovine ljudima(...)).

Također, Ženske romske organizacije smatraju da u sadašnjem akcionom planu nasilje u porodici nije adresirano na pravi način, osim toga nije prepoznato da nasilje u porodici prevazilazi fizičko nasilje, već da ono uključuje i spektar ponašanja koja onemogućavaju

ženama aktivno učešće u obrazovanju, tržištu rada i društveno-političkoj participaciji. Nasilje je najčešće uzrokovano patrijarhalnim obrascima ponašanja i vrijednostima, toksičnim normama o maskulinitetu i služi kao način da se žene drže u podređenom položaju. Smatramo da je nasilje u porodici veoma važno tematizirati u romskim zajednicama, koje su često isključene iz programa prevencije. Također je važno raditi na sprečavanju prosjačenja, na prevenciji maloljetničkih brakova, trgovine djecom i njihove eksploatacije, što je nedovoljno adresirano u sadašnjem planu akcije, a prepoznato kako od ženskih romskih organizacija, tako i kroz provedeno istraživanje s reprezentativnim uzorkom Romkinja u BiH.³²

Preporuka 9.

Inicirati da se u okviru Gender politika uključe posebne i konkretne mjere prevencije dječijih ugovorenih brakova te posebne mjere u okviru Strategije za borbu protiv trgovine ljudima.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Vršiti redovne edukacije u centrima za socijalni rad te pratiti da li se podnose prijave protiv odgovornih osoba koje bez saglasnosti centara za socijalni rad stvaraju bračne zajednice sa djetetom, bilo da je u pitanju roditelj, staratelj ili osoba s kojom se sklapa bračna/vanbračna zajednica.
- Mjera 2. Izvršiti monitoring postojećih slučajeva procesuiranih od strane sudova i prijava od strane nadležnih policijskih organa koji ne provode postupke „zbog običajnog prava“ i u ovu aktivnost uključiti insituciju ombudsmena za ljudska prava.
- Mjera 3. Osigurati akreditirane programe za stručnjake, nastavnike/ce, polaznike/ce policijske akademije, medijatore/ice, predstavnici/e NVO-e na temu prevencije dječijih ugovorenih brakova i vanbračnih zajednica.
- Mjera 4. Kroz saradnju između ženskih romskih organizacija, Udruženje „Mreža policijskih službenica“, Udruženje žena sudija u BiH i IPA u FBiH i RS-u raditi na prevenciji dječijih ugovorenih brakova i vanbračnih zajednica.
- Mjera 5. Inicirati provođenje istraživanja o problemu dječijih brakova i vanbračnih zajednica.

Nastojimo povećati posvećenost nadležnih institucija u provođenju mjera prevencije dječijih brakova. Komitet za prava djeteta i Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena dječije brakove nazivaju štetnim praksama, što predstavlja pozivanje na običaje. Problem dječijih brakova postoji, i uglavnom to nisu klasični brakovi, jer Zakon propisuje minimalnu dobnu granicu za stupanje brak, a djeca koja stupaju u isti je ne dostižu. To su dakle vanbračne zajednice koje uglavnom niko ne prati niti evidentira. Ono što u ovom slučaju predstavlja najveći problem jeste kada državni organi opravdavaju te štetne prakse, tzv. običajnim pravom, te zbog toga niko ne biva procesuiran niti kažnjen.³³

Ženska romska mreža „Uspjeh“ Bosne i Hercegovine svojim aktivnostima nastoji zaštititi prava i potrebe romskih žena i djevojčica, unaprijediti položaj istih te educirati širu društvenu zajednicu o stanju u romskoj zajednici i mijenjati svijest kako bi se razbili stereotipi o Romima i Romkinjama i njihovim životnim stilovima. Dječiji i ugovoreni brakovi nisu

³²Mehdić, A. „Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini“, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla (2019).Isto.

³³ Mehdić, A. Dječiji i ugovoreni brakovi, Zagovarački članak(2019) Izvor: www.zenskamreza.ba.

romski običaj i tradicija. Istina je da postoje slučajevi udaje i ženidbe maloljetnih djevojčica i dječaka i da postoje nesavjesni roditelji koji za određenu materijalnu dobit svoju djecu daju „na brigu“ drugoj porodici, ali zbog toga što se to dešava u pojedinim romskim porodicama, ne može se smatrati običajem i tradicijom Roma i Romkinja, koja je daleko ljepša i osebnija od onoga kako neodgovorni pojedinci žele da je prikažu. Razloge ovakvih dešavanja možemo posmatrati kroz prizmu sociološkog fenomena izolovanosti romske zajednice koja je uglavnom i dalje prisutna, te višestrukoj marginalizaciji i diskriminaciji kojoj je ta zajednica izložena. Posebno je težak položaj Romkinje, koja, uslijed niza specifičnih faktora, manjka obrazovanja i prilika za zaposlenje i društveni angažman, manjka materijalnih dobara te ubjeđenja da „manje vrijedi“ jer je žena, biva izložena nagovorima i potrebi da što ranije stupi u brak da bi „roditelje oslobodila tereta“ i osjećala se korisnom članicom zajednice.³⁴

Ono što rane brakove čini višestrukom problematikom, kojom bi se trebali pozabaviti svi nadležni organi, jeste što djevojčice koje bivaju prodane u svrhu braka nerijetko postaju dio mreže organiziranog kriminala i iskorištene u svrhu prosjačenja, prisilnog rada i prostitucije. Stoga, želimo da naglasimo, da ugovoreni i dječiji brak apsolutno nije u bilo kakvoj korelaciji s romskom tradicijom, kulturom ili običajem, nego predstavlja klasičnu trgovinu ljudskim bićima, djevojčicama koje usljed dugoročne potlačenosti (p)ostaju nevidljive i one u čije probleme ne želi niko da se miješa, jer je to dio nečijeg kvazi običajnog prava.³⁵ Podsjećamo da Konvencija o pravima djeteta, Porodični zakon, kao i Krivični zakon FBiH i RS-a garantuju zaštitu djeci do 18 godina i predviđaju kazne zatvora za osobe koje stupaju u veze (brakove) sa maloljetnim licima kao i seksualne odnose sa maloljetnim licima.

Preporuka 10.

Inicirati donošenje odgovarajućeg programskog dokumenta za suzbijanje diskriminacije i anticiganizma.

Potrebno je adresirati prema nadležnim institucijama sljedeće mjere:

- Mjera 1. Provođenje edukacije Romkinja o tome šta je diskriminacija kroz rad ženskog romskog nevladinog sektora, kao i edukacije o potrebi reagiranja i prijavljivanja doživljenje diskriminacije.
- Mjera 2. Provođenje edukacija predstavnika/ca institucija i građana, kao i u školama i putem medija o Zakonu o zabrani diskriminacije i predviđenim mehanizmima zaštite, kao i o posljedicama koje nepoštivanje tog zakona može proizvesti za pojedince i pravna lica.
- Mjera 3. Osigurati sredstva za ženske romske organizacije za aktivniju promociju romske kulture i tradicije i promovisanje pozitivnih primjera s ciljem smanjenja predrasuda koje dovode do diskriminacije.

Prijedlog mjera za sprječavanje rasne netrpeljivosti (anticiganizma):

- Mjera 1. Podizanje svijesti građana i predstavnika institucija o problematici rasne netrpeljivosti (anticiganizma).
- Mjera 2. Unapređenje političke participacije Roma i Romkinja.
- Mjera 3. Kontinuirano praćenje potreba romske zajednice.

³⁴ Ibid

³⁵ Ibid

Romska populacija je posebno ranjiva kada su diskriminatorne prakse u pitanju³⁶. Pripadnice nacionalnih manjina inače su izložene riziku višestruke diskriminacije, no posebno je nepovoljan položaj Romkinja, imajući u vidu izrazito patrijarhalno društvo romske nacionalne manjine. Treba naglasiti da su Romkinje žrtve dvostruke diskriminacije, prije svega diskriminacije po osnovu pripadnosti romskoj populaciji, te po spolu, zato što su žene, što je uzrok diskriminacije ne samo u društvenom i političkom životu nego i u samoj romskoj zajednici. Pritom, nepovoljan položaj Romkinja negativno utiče na sve nivoe javnog i privatnog života romske nacionalne manjine. Pored spomenutog rizika višestruke diskriminacije, patrijarhalnosti, niskog nivoa obrazovanja i socijalne isključenosti, valja istaknuti slabu informiranost o vlastitim pravima kao i dodatno naglašenu prisutnost tih problema u ruralnim područjima. Nužno je poticati mjere pozitivne akcije te posebno umrežavanja Romkinja s ciljem osnaživanja njihova djelovanja i veće vidljivosti u lokalnoj zajednici i općenito u bh. društvu.

Anticiganizam je relativno novi pojam za staru društvenu pojavu, za mržnju, marginalizaciju i progon Roma u svijetu. Anticiganizam je specifični rasizam prema Romima, Sintima i drugima koji su u svijesti javnosti stigmatizirani kao "Cigani". Ovaj specifični i duboko ukorjenjeni oblik rasizma jedna je od glavnih prepreka potpunom uključivanju Roma i Romkinja u sve sfere društvenog života. Iako je ovaj pojam sve više prepoznatljiv, još uvijek ne postoji zajedničko razumijevanje njegove prirode i implikacija.

Prema definiciji European Commission against Racism and Intolerance (ECRI, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije) iz 2011. godine, anticiganizam je specifična forma rasizma, ideologija koja je zasnovana na rasnoj superiornosti, forma dehumanizirajućeg i institucionalnog rasizma uzgajana istorijskom diskriminacijom, koja se, pored ostalog, izražava nasiljem, govorom mržnje, eksploatacijom, stigmatizacijom i najeklatantnijom vrstom diskriminacije.

Anticiganizam se često koristi u užem smislu da označi anti-romske stavove ili izražavanje negativnih stereotipa u javnoj sferi ili govora mržnje. Međutim, anticiganizam stvara mnogo širi spektar diskriminatornih izraza i praksi, uključujući mnoge implicitne ili skrivene manifestacije. Anticiganizam se ne ogleda samo u tome šta se govori, već i u tome što se radi, i šta se ne radi. Da bismo prepoznali njegov puni uticaj, ključno je preciznije razumijevanje. Anticiganizama ima mnogo javnih oblika: nasilje, govor mržnje, diskriminacija, zapostavljanje u politikama ili neprovođenje politika, pa samim tim i borba protiv anticiganizma treba da obuhvata razne aktivnosti.

Kako bi politike koje se bave uključivanjem Roma i Romkinja bile efikasne u svojim nastojanjima da unaprijede uključenost i kvalitet života Roma i Romkinja neophodno je da se postojanje anticiganizma prepozna i da se prema suzbijanju anticiganizma poduzmu određeni koraci.

5. Praćenje i iniciranje provođenja preporuka iz Platforme

U svrhu praćenja i iniciranja provođenja preporuka iz Platforme za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini u narednom periodu biće sačinjen akcioni plan.

³⁶<https://www.bolja-buducnost.org/index.php/bs/o-nama/dokumenti/category/3-istrazivanja>

Mreža ženskih romskih organizacija poziva sve zainteresirane organizacije, institucije, medije, organizacije mladih, donatore i pojedince da podrže izradu rodno osjetljivog akcionog plana za implementaciju Platforme za unaprjeđenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini tokom 2020. godine.

U tom cilju namjeravamo svoje djelovanje usmjeriti na dvije ključne aktivnosti:

- ⇒ **Prvu** koja je usmjerena na javno zagovaranje i lobiranje kako bi u tom cilju, kao ženske romske organizacije, radili još jačim intenzitetom sa ženama, muškarcima i mladima i podsticali ih da i sami preuzmu odgovornost za učešće u programima. U narednom periodu želimo vidjeti veći progres u provođenju mjera, a kao jedan od preduvjeta za napredak u ovom smislu je da oni koji rade na provođenju mjera provode aktivnosti koje će biti usmjerene na razbijanje stereotipa i smanjivanje vlastitih predrasuda i anticiganizma prema Romima i Romkinjama.
- ⇒ **Drugu** u narednom periodu usmjeravamo na koordinaciju i saradnju te uspostavljanje konstruktivnog dijaloga s nadležnim institucijama s namjerom da radimo na promjeni stava koji predstavlja samo deklarativnu podršku ili nezainteresiranost za pitanja žena Romkinja.

Ovom Platformom šaljemo poruku da samo zajedničkim naporom i radom možemo ostvariti pomake u obrazovanju, stanovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti Romkinja, te poštovanju prava žena i djece, a time dati doprinos većoj društvenoj inkluziji Romkinja, što se i očekuje od zemlje koja se priprema za ulazak u EU kako naglašava Deklaracija o integraciji Roma koju su lideri zemalja Zapadnog Balkana potpisali 2019. godine u Poznanu.

U izradi platforme su sudjelovali:

Aktivnosti na izradi Platforme realiziralo je Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ iz Tuzle u saradnji sa Ženskom romskom mrežom „Uspjeh“ a aktivno učešće u izradi pružili su: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centar Federacije BiH, Ženska mreža BiH, Udruženje za promociju obrazovanja Roma „Otaharin“ BiH, Care International Balkans, Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini s namjerom da podrže i sudjeluju u kreiranju zajedničkog okvira djelovanja za poboljšanje prava i položaja Romkinja u bosanskohercegovačkom društvu u cjelini dok su finansijsku podršku procesu izrade ove Platforme pružili OAK fondacija, UN Women i Kvinna till Kvinna.

Recenzija: mr.sci Saliha Đuderija

Lektorisanje: Zlata Smajić